SVERIGES RIKSDAG

Motion till riksdagen 2026/27:1582

av Adrian Magnusson m.fl. (S)

Förbud mot vinster i välfärden

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att verka för att skattepengar avsedda för välfärd ska gå till välfärd, inte privata vinster, och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör se över möjligheten att utvärdera och utveckla alternativ till de marknads- och valmodeller som blivit norm inom offentlig sektor och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

En stark och jämlik välfärd är en grundläggande förutsättning för ett samhälle som håller ihop. Skolan ska ge alla barn en god utbildning, sjukvården ska ges efter behov och äldreomsorgen ska erbjuda trygghet och värdighet. Det är dessa principer som ska styra välfärden, inte möjligheten för privata ägare att göra ekonomisk vinst.

Under de senaste decennierna har Sverige gått längre än de flesta andra länder i att öppna upp den skattefinansierade välfärden för kommersiella aktörer. Genom marknadsmodeller och konkurrensutsättning har företag fått omfattande möjligheter att bedriva skola, vård och omsorg med offentliga medel och samtidigt ta ut vinster ur verksamheten. Det har skapat en grundläggande intressekonflikt. De resurser som samhället avsätter för undervisning, vård och omsorg ska i första hand komma elever,

patienter och äldre till del. Men när verksamheten bedrivs av vinstdrivande företag uppstår samtidigt ett ekonomiskt intresse av att begränsa kostnaderna och skapa överskott som ska tillfalla ägarna.

Att bedriva verksamhet effektivt och hushålla med skattemedel är självklart viktigt. Men det finns en avgörande skillnad mellan att effektivisera för att förbättra välfärden och att minska kostnaderna i syfte att öka avkastningen till privata ägare.

Problemet med vinstdrivande välfärdsverksamhet är inte i första hand att ett företag kan redovisa ett överskott. Problemet är att överskottet kan föras bort från verksamheten och användas till andra ändamål än dem som skattepengarna var avsedda för. Till skillnad från vanliga marknader kan välfärdsföretag sällan fritt bestämma priserna på sina tjänster. Ersättningen bestäms i stor utsträckning av det offentliga. Möjligheterna att öka vinsten handlar därför ofta om att begränsa kostnaderna, exempelvis genom lägre personaltäthet, mindre tid för varje brukare eller minskade resurser till verksamheten.

Det innebär en risk för att ekonomiska incitament kommer i konflikt med välfärdens uppdrag. Inom skolan kan det handla om att hålla nere kostnaderna för lärare, elevhälsa och stödinsatser. Inom äldreomsorgen kan det handla om bemanning, kontinuitet och tiden som personalen har möjlighet att ägna åt varje äldre. Inom sjukvården finns en risk att verksamheter och patienter som är mer lönsamma prioriteras framför dem med störst vårdbehov.

Denna intressekonflikt försvinner inte genom skärpta kvalitetskrav eller bättre tillsyn. Så länge privata ägare har möjlighet att ta ut vinster ur den skattefinansierade välfärden kommer det att finnas ett ekonomiskt incitament att hålla nere verksamhetens kostnader. Särskilt tydligt har problemen med marknadsstyrningen blivit inom skolan. Sverige har utvecklat ett skolsystem där kommersiella koncerner kan bedriva utbildning som finansieras med offentliga medel och där överskott kan användas för att skapa avkastning till ägarna. Samtidigt har systemet skapat incitament för skolor att konkurrera om elever snarare än att samarbeta för att ge alla barn en likvärdig utbildning. När skolpengen följer eleven blir elevsammansättning och kostnader för stödinsatser faktorer som kan påverka en skolas ekonomiska resultat.

Under 2026 har riksdagen beslutat om skärpta villkor för friskolesektorn. Förändringarna innebär bland annat begränsningar av möjligheterna till värdeöverföringar i vissa situationer. Men de innebär inte något generellt förbud mot vinstuttag. Därmed kvarstår den grundläggande frågan om det är rimligt att skattepengar

som anslås till barns och ungas utbildning ska kunna användas för att skapa avkastning till privata ägare. Utbildning är en samhällelig rättighet, inte vilken marknad som helst. Skolans resurser måste användas till undervisning, elevhälsa, stödinsatser och andra åtgärder som stärker elevernas kunskaper och förutsättningar.

Ytterligare ett problem med dagens system är att möjligheten att få tillgång till stora offentliga ersättningar har gjort delar av välfärdssektorn attraktiva för oseriösa och i vissa fall kriminella aktörer. Inspektionen för vård och omsorg har under senare år uppmärksammat allvarliga brister hos utförare inom både vård och omsorg. Det handlar bland annat om verksamheter där ägare och ledning saknar lämplighet, där kvaliteten är otillräcklig eller där offentliga medel utnyttjas på ett otillbörligt sätt.

Självklart är långt ifrån alla privata utförare oseriösa. Många medarbetare inom privat driven välfärd gör ett mycket viktigt arbete. Problemet är systemet och de ekonomiska incitament som det skapar, inte de människor som arbetar i verksamheterna. Bättre kontroll och skärpt tillsyn är nödvändigt, men det räcker inte att enbart försöka upptäcka och stoppa missförhållanden i efterhand. Välfärdens organisering måste också förändras så att riskerna för missbruk av offentliga medel minskar.

En annan konsekvens av marknadsstyrningen är att den demokratiska kontrollen över välfärden försvagas. När kommuner och regioner överlåter verksamhet till privata företag behåller de det yttersta ansvaret för att invånarna får den välfärd de har rätt till. Samtidigt begränsas möjligheterna till direkt insyn och styrning av hur verksamheten organiseras och hur resurserna används. Det kan också uppstå situationer där privata företags beslut om etablering eller nedläggning får stora konsekvenser för kommunernas och regionernas möjligheter att planera verksamheten långsiktigt. Välfärden behöver i stället styras efter människors behov och utifrån demokratiskt fattade beslut. Det kräver en större möjlighet för kommuner och regioner att planera och samordna verksamheter, fördela resurser efter behov och säkerställa en likvärdig kvalitet. Det innebär också att de marknads- och valfrihetsmodeller som utvecklats inom offentlig sektor behöver utvärderas och omprövas.

Valfrihet är ett viktigt värde. Men verklig valfrihet förutsätter att det finns tillgängliga verksamheter av hög kvalitet och att människor kan känna trygghet i att de får den hjälp de behöver. Valfrihet ska inte vara beroende av företagens möjligheter att skapa ekonomisk avkastning. Det finns andra sätt att organisera välfärden som förenar människors möjlighet att påverka sin vardag med en stark demokratisk kontroll.

Offentligt driven verksamhet kan kompletteras med idéburna och andra icke vinstutdelande aktörer, där eventuella överskott återinvesteras i verksamheten.

Sverige står inför stora välfärdsutmaningar. En åldrande befolkning ökar behoven inom vård och omsorg. Skolan behöver resurser för att stärka kunskapsresultaten och minska skillnaderna mellan elever. Samtidigt behöver välfärdens personal bättre arbetsvillkor och bättre möjligheter att utföra sina uppdrag.

Det bör därför införas ett förbud mot vinstuttag inom den offentligt finansierade skolan, vården och omsorgen. Ett sådant förbud måste utformas så att det omfattar såväl direkta utdelningar som andra former av värdeöverföringar genom exempelvis koncerninterna transaktioner, oskäliga internhyror och överprissatta tjänster.

Lagstiftningen behöver samtidigt säkerställa att verksamheter kan bygga upp ekonomiska reserver och återinvestera överskott för att förbättra kvaliteten och trygga verksamheten långsiktigt. Det ska fortsatt vara möjligt för idéburna och andra seriösa aktörer att bidra till välfärden, men offentliga medel ska användas för det allmännyttiga uppdraget.

Ett förbud mot vinstuttag behöver därför förenas med tydliga regler för ekonomisk redovisning, insyn och kontroll samt en ändamålsenlig tillsyn. Det handlar ytterst om vilket samhälle vi vill ha. Skolan, sjukvården och äldreomsorgen finns inte till för att skapa avkastning på investerat kapital. De finns till för att ge människor utbildning, vård, omsorg och trygghet.

Välfärdens resurser ska användas till välfärd. Därför måste vinstuttagen stoppas och den demokratiska kontrollen över den gemensamma välfärden stärkas.

Adrian Magnusson (S)

Ewa Pihl Krabbe (S)

Anna Wallentheim (S)

Arwin Sohrabi (S)

My Rosell (S)

Morgan Johansson (S)

Per-Arne Håkansson (S)

Zinaida Kajevic (S)

Niklas Karlsson (S)

Ola Möller (S)

Cilla Dahl Andersson (S)